

CLASICI AI LITERATURII UNIVERSALE

STENDHAL

Mănăstirea din Parma

Traducere din limba franceză de
TRAIAN FIŢESCU

Prefață de
CONSTANTIN ZAHARIA

CORINT

PREFAȚĂ

Henri Beyle, cunoscut în literatură sub numele de Stendhal, s-a născut la Grenoble, la 24 ianuarie 1783, într-o familie ale cărei opțiuni catolice și regaliste îl vor determina să devină un republican convins încă din adolescență chiar dacă, la fel ca și unele dintre personajele romanelor sale, va fi la un moment dat un admirator fervent al lui Napoleon. După ce participă la campania din Italia (1800–1802), apoi în Germania, Austria și Rusia (1806–1812) în serviciul de intendență al armatei imperiale, Stendhal petrece lungi perioade în Italia, unde îndeplinește misiunea de consul la Milano, Trieste și Civita-Vecchia (1814–1821; 1830–1836; 1839–1841). Este de altfel pasionat de Italia și de cultura italiană. Printre primele sale publicații se numără o lucrare consacrată picturii italiene, precum și un jurnal de călătorie, *Roma, Neapole și Florența* (1817), iar mai târziu se va inspira din cronicile italiene pentru a scrie unele dintre nuvelele sale. Cea dintâi lucrare care conține adevărat în biografia spirituală a lui Stendhal este un eseu, *Despre iubire* (1822), urmat de *Racine și Shakespeare* (1823), care îi aduce celebritatea. Stendhal publică primul său roman, *Armance*, abia în 1827, la vârsta de 44 de ani. Inspirat de literatura de salon, subiectul acestei scurte narațiuni lasă loc presupunerii, prin sinuciderea inexplicabilă a eroului, că acesta suferă de o infirmitate sexuală care, în mod paradoxal, nu exclude iubirea.

Trei ani mai târziu apare *Roșu și Negru*, care are drept temă viața și moravurile de provincie. Romanul urmărește destinul lui Julien

Sorel, un tânăr conștient de propria sa valoare într-o lume în care apartenența la o castă decide viața individului. El își propune să spargă tiparele și să ocupe în societate un loc onorabil, în ciuda originii umile. Condiția însă nu-i permite să-și afirme superioritatea, iar lumea pe care o cunoaște îi inspiră mai curând dispreț. Tânăr, frumos, inteligent, dotat cu o memorie excepțională, plin de energie, Julien este pe punctul de a pătrunde în lumea aristocrației prin căsătoria cu Mathilde de la Mole, dar „crima” de a fi tras două focuri de armă asupra doamnei de Rênal atrage după sine judecarea și condamnarea la moarte. Eșecul lui Julien și sfârșitul său tragic reprezintă nu doar o judecată implacabilă asupra societății din epoca Restaurației, ci și o meditație asupra limitei morale și psihologice care împiedică acceptarea unui caracter nobil de către societate.

În ordine strict cronologică, Stendhal este creatorul romanului modern, *Roșu și Negru* devansând cu câțiva ani publicarea primelor capodopere balzaciene. Pentru prima oară în literatura franceză, și am putea spune europeană, mediul social este prezentat în mod realist, una dintre preocupările principale ale autorului fiind observația fenomenelor care reglementează relațiile dintre indivizi, poziția acestora în societate, precum și ceea ce în mod impropriu s-ar putea numi psihologia personajelor. Dincolo de latura strict socială, Stendhal acordă o importanță majoră individului și motivațiilor sale, dând expresie unei naturi umane complexe prin zugrăvirea personalității lui Julien Sorel. *Roșu și Negru* nu este însă singura capodoperă a lui Stendhal; printre scrierile sale se mai numără romanul neterminat *Lucien Leuwen* și *Mănăstirea din Parma*.

În timpul misiunilor sale diplomatice, Stendhal citise și chiar pusese să fie copiate o serie de cronicile italiene din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Una dintre acestea, o scurtă narațiune intitulată *Origine della famiglia Farnese*, conține deja nucleul epic al

viitoarei *Mănăstiri din Parma*. Stendhal se arată interesat de subiect, propunându-și să-l transforme într-un scurt roman. În cursul anului 1838 începe chiar să-l scrie; în aceeași perioadă redactează o prezentare a bătăliei de la Waterloo care urma a fi prezentată fiicelor contesei de Montijo. Autorul nu luase parte la acest eveniment, în schimb avusese ocazia să vadă câmpul de luptă în campania din Rusia. Există de asemenea o descriere extrem de pitorească a bătăliei de la Bautzen, redactată către 1813.

În ziua de 3 septembrie 1838, Stendhal are revelația viitorului roman, a cărui acțiune trebuia să fie întinsească cu 30 de ani, fiind cuprinsă între 1796 și 1830, adică între episodul ocupării orașului Milano de către trupele franceze și anul morții lui Fabricio. Timp de două luni, autorul meditează asupra structurii viitorului roman, se documentează în vederea redactării *Memoriilor unui turist*, și începe lucrul propriu-zis abia la începutul lunii noiembrie. Timp de șapte săptămâni își dictează romanul, corectează textul și îl transcrie. După cincizeci și două de zile, la 25 decembrie 1838, cartea este gata. Trimisă la tipar la începutul anului 1839, ea va apărea câteva luni mai târziu, fiind publicată de editorul parizian Ambroise Dupont, care va insista ca textul să fie scurtat pentru a putea fi tipărit în numai două volume. Este uimitor faptul că una dintre cele mai impresionante cărți din întreaga literatură franceză, pe care o putem numi capodoperă fără nici o rețineră, a fost creată într-un interval de timp atât de scurt.

Reacțiile nu întârzie să apară. „Dl. Beyle a scris o carte în care sublimul crește în strălucire de la un capitol la altul”, consideră Balzac, entuziasmat de lectură. Deși critica este în general favorabilă, doar acesta din urmă se arată fermecat de splendoarea romanului, într-un articol lung de șaptezeci și două de pagini, apărut la 25 septembrie 1840 în *Revista pariziană*. Pentru Balzac, *Mănăstirea din Parma* este „o operă care nu poate fi apreciată decât de spiritele și de persoanele cu adevărat superioare”. Autorul *Comediei umane*

avusese intuiția capodoperei și a geniului lui Stendhal în mod natural: afinitățile și înrudirile sunt mai puternice între creatori decât diferențele, peste care un „spirit superior” trece de altfel cu ușurință; admirația devine astfel posibilă. Stendhal este impresionat de articol și răspunde plin de modestie printr-o scrisoare pe care o rescrie de trei ori înainte de a o trimite recenzentului.

Alți scriitori, tot de renume, ca Victor Hugo bunăoară, considerau că autorul nu are nici cea mai vagă idee despre stil. Reproșul exprimat de șeful școlii romantice avea în vedere o noțiune de stil care corespundea desigur avântului și retoricii specifice curentului pe care îl reprezenta. Dicțiunea austeră a frazei stendhalienne, al cărei model se poate regăsi în *Codul Civil* elaborat în epoca imperială, nu putea fi pe gustul romanticilor, pentru care expresia emfatică și redundantă a sentimentului nu are prea mult de-a face cu limpezimea și concizia obligatorie impuse de redactarea unei narațiuni. Este de altfel important de amintit faptul că Stendhal este legat de secolul al XVIII-lea atât prin formație, cât și prin gust: Voltaire, Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau au fost și au rămas pentru el chiar și la maturitate autori de căpătâi. Ne putem explica astfel intriga plină de aventuri a *Mănăstirii din Parma*, tributară fără îndoială secolului anterior, dar și conversația plină de strălucire a personajelor, căci Stendhal a frecventat cu asiduitate saloanele pariziene care perpetuau încă la începutul veacului al XIX-lea cultul pentru *spirit*, aforism și calambur. Acestea sunt așa-dar coordonatele tradiției culturale pe care le regăsim în romanul de față.

Cealaltă față a lui Stendhal, de scriitor modern, este mai discretă în ochii contemporanilor, dar ea nu poate trece nevăzută pentru cititorul de romane de astăzi. De fapt, narațiunea stendhaliană este profund novatoare. Episodul în care Fabricio participă la bătălia de la Waterloo este revelator din acest punct de vedere. Plecat de acasă la numai șaisprezece ani, ajuns pe câmpul de luptă după nenumărate

aventuri, Fabricio observă lucruri care i se par ori bizare, ori de neînțeles: când Împăratul trece în fruntea unui cortegiu de generali, nu are timp să-l vadă; câțiva ofițeri îi rechiziționează calul fără să-i ceară părerea; o vivandieră amabilă îi oferă câteva pâhărele de rachiu, după care trebuie să doarmă pentru a-și reveni din amețală. Ba chiar la un moment dat ia parte la un fel de luptă, fiind singurul care reușește să doboare un dușman. Astfel încât, la sfârșit, se vede nevoit să se întrebe dacă a participat cu adevărat la o bătălie, fără a avea însă vreo certitudine în acest sens. Cititorul nu este nici el lămurit, nefiind în măsură să afle mai multe decât personajul. Aceeași bătălie, descrisă de Victor Hugo, în *Mizerabilii*, va beneficia de o prezentare globală, în care detaliile strategice ale conflictului, menite să ofere un tablou de ansamblu asupra evenimentului, nu lipsesc. Narațiunea focalizată pe care o introduce Stendhal, procedeu ce constă în raportarea permanentă în cursul povestirii la punctul de vedere al personajului, fără ca naratorul să-și asume cunoașterea faptelor care nu intră în sfera de percepție a acestuia, este un element profund diferit de omnisciența naratorului balzacian spre exemplu, care nu numai că se distanțează adesea de propriul personaj, permițându-și chiar să se întoarcă în trecut după bunul său plac, dar adoptă atitudinea celui care cunoaște în cele mai mici detalii istoria pe care o povestește. Procedeu inventat de Stendhal va fi preluat de Flaubert și aplicat la scara întregului roman *Educația sentimentală*, în care narațiunea este în mod constant focalizată asupra personajului Frédéric Moreau. Dacă la acestea adăugăm și prezența monologului interior, putem spune că Stendhal este un autor a cărui modernitate în secolul al XIX-lea este comparabilă cu cea pe care o reprezintă pentru secolul XX literatura lui Faulkner ori a lui Proust.

Nu elementele strict tehnice sunt însă cele care obțin sufragiul publicului. *Mănăstirea din Parma* este un roman a cărui densitate narativă nu lasă nici o clipă de răgaz cititorului dornic de aventură;

altfel spus, acesta din urmă nu are timp să se plictisească. Narațiunea însăși este pasionantă, Stendhal având darul de a spune mult în puține cuvinte. Frecventarea saloanelor din epocă i-a creat de altfel gustul pentru *brevitas* (sentință, maximă, aforism), pe care o găsim adesea strecurată printre rândurile povestirii. Când, temându-se să nu fie otrăvit, contele Mosca se arată hotărât să angajeze un bucătar francez care apreciază vorbele de spirit, el își justifică alegerea prin formula: „Calamburul este incompatibil cu asasinatul.” Astfel de detalii constituie bucuria de fiecare moment a lecturii, la care se adaugă mai multe episoade memorabile. Evadarea lui Fabricio din Turnul Farnese este relatată într-un tempo narativ paroxistic, cu atât mai dramatic cu cât eroul se lasă cu greu convins să părăsească închisoarea unde, în mod paradoxal, se simte fericit, fiind aproape de Clelia Conti. Scena din capitolul al XIV-lea, în care ducesa Sanseverina îl anunță pe prințul Ernest-Ranuccio că va părăsi Parma, este o capodoperă de umor generat de așteptări frustrate, dovedind un adevărat talent pentru teatru, de care Stendhal era pasionat în tinerețe, când își propunea să devină un al doilea Molière. Există numeroase episoade de acest gen, de o extraordinară varietate sub specie narativă, care alcătuiesc deliciul lecturii.

Stendhal este autorul care a rezistat cel mai bine modelor literare, situându-se mereu în fruntea preferințelor celor mai diferiți scriitori. Era la fel de iubit de Zola, Paul Valéry, André Gide sau Proust. Dincolo de faptele imaginate, povestite cu o pasiune inegalabilă, se poate intui ceea ce este specific literaturii lui Stendhal: în primul rând, tenta autobiografică, autorul proiectându-se în personajele sale. Julien Sorel este fața sumbră a personalității sale, Fabricio constituie reveria fericită (G. Picon). Porniți în căutarea norocului, eroii lui Stendhal eșuează sau sunt împiedicați de condiții potrivnice să se realizeze, chiar și atunci când se îndrăgostesc, iar iubirea lor este împărțită. Dacă nu oamenii, atunci soarta le

este potrivnică. În al doilea rând, putem înțelege că ceea ce este important la Stendhal ține nu atât de evenimentul narat, cât de un anumit mod de a concepe actul de a scrie. Adevărata *quête du bonheur* nu este cea a lui Fabricio ori a lui Lucien, ci a autorului însuși, pentru care literatura devine singura expresie posibilă a fericirii. Secretul tinereții fără bătrânețe al romanelor lui Stendhal constă tocmai în această pasiune a creației care se transmite creației însăși.

Constantin Zaharia

PARTEA ÎNTÂI

CAPITOLUL ÎNTÂI

Milano, 1796

PE 15 MAI 1796, GENERALUL BONAPARTE își făcu intrarea în Milano în fruntea acelei tinere armate care tocmai trecuse peste podul din Lodi, dând lumii de veste că, după atâtea veacuri la rând, Cezar și Alexandru aveau un succesor. În câteva luni, minunile de vitejie și de geniu la care Italia fu martoră treziră la viață un popor adormit; doar cu opt zile înainte de sosirea francezilor, milanezii vedeau în ei doar o adunătură de tâlhari, obișnuiți să-și ia mereu tălpășița din fața trupelor Maiestății Sale Imperiale și Regale; asta, cel puțin, le repeta de trei ori pe săptămână un mic ziar de-o palmă, tipărit pe hârtie murdară.

În Evul Mediu, lombarzii republicani dăduseră dovadă de o vitejie cel puțin egală cu cea a francezilor și meritaseră să-și vadă orașul șters de pe fața pământului de împărații Germaniei. De când deveniseră *supuși credincioși*, marea lor ocupație era să imprime sonete pe mici batiste de tafta roz, cu ocazia căsătoriei unei fete aparținând cine știe cărei familii nobile sau bogate. La doi sau trei ani după acest moment de seamă al vieții ei, tânăra își lua pe lângă ea un curtezan: uneori, numele sigisbeului ales de familia soțului figura la loc de cinste în contractul de căsătorie. Moravurile acestea efeminate erau departe de emoțiile profunde răsărite peste noapte, în urma sosirii neașteptate a armatei franceze. Apărură curând moravuri noi, pătimașe. Un popor întreg își dădu seama, pe 15 mai 1796, că tot ceea ce respectase până

atunci era definitiv ridicol și, uneori, odios. Plecarea ultimului regiment austriac marcă prăbușirea vechilor idei: a-ți pune viața în primejdie deveni o modă; trăiai doar pentru a fi fericit, după atâtea secole de senzații anoste, trebuia să-ți iubești patria cu o dragoste adevărată și să fii în căutarea unor acțiuni eroice. Lumea era cufundată într-o noapte adâncă, prin continuarea despotismului pizmaș al lui Carol Quintul¹ și al lui Filip al II-lea²; statuile au fost dărâmate și, dintr-odată, lumea fu inundată de lumină. De vreo cincizeci de ani, pe măsură ce *Enciclopedia*³ și Voltaire străluceau tot mai mult în Franța, călugării strigau către norodul din Milano că să înveți și să ai carte sau orice altceva pe lumea asta era osteneală zadarnică și că, plătindu-ți întocmai dijma preotului tău și mărturisindu-i cu scrupulozitate micile tale păcate, puteai fi aproape sigur că te puteai căpătui cu un loc pe cinste în rai. Și, pentru a vlăgui cu totul populația aceasta atât de plină de energie și de nesupusă odinioară, Austria îi vându ieftin privilegiul de a nu mai furniza recruți armatei sale.

În 1796, armata milaneză era alcătuită din douăzeci și patru de pușlamale îmbrăcate în roșu, care păzeau orașul în deplină armonie cu patru falnice regimente de grenadieri maghiari. Libertatea moravurilor era totală, dar pasiunea extrem de rară; de altfel, în afara neplăcerii că trebuia să-i mărturisești totul preotului, fiind amenințat cu pierderea sufletului încă de pe lumea asta, populația din Milano era încă supusă unor mici îngrădiri monarhice, ce nu încetau să o vexeze. De exemplu, arhiducele, care ședea la Milano și guverna în numele Împăratului, vărul său, avu ideea rentabilă de a face comerț cu grâne. În consecință, țăranilor li se interzicea să-și vândă cerealele până când Alteța Sa nu-și va fi umplut hambarele.

¹ Rege al Spaniei (1516–1556) din dinastia Habsburgilor și Împărat al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană (1519–1556). (N.tr.)

² Fiul lui Carol Quintul, rege al Spaniei (1556–1598). (N.tr.)

³ Faimoasa lucrare din Secolul Luminilor, editată între 1751–1772 de către un grup de savanți și literați în frunte cu Denis Diderot. (N.tr.)

În mai 1796, la trei zile după intrarea francezilor, un tânăr pictor miniaturist un pic cam nebun, pe nume Gros, celebru încă de atunci, și care venise cu armata, auzind povestindu-se la cafeneaua *Servi* (la modă, pe vremea aceea) despre isprăvile arhiducelui care, pe deasupra, mai era și grozav de trupeș, luă de pe perete lista de înghețate, tipărită pe o foaie de hârtie oribilă, galbenă. Pe dosul foi îl desenă pe burtosul arhiduce; un soldat francez îi înfipsese baioneta în pânțece și, în loc de sânge, se revărsa o cantitate de grâu de neimaginat. Pe melegurile acelea de despotism suspicios, nimeni nu aflase încă de ironie sau caricatură. Desenul lăsat de Gros pe masa cafenelei *Servi* păru o minune coborâtă din cer; fu gravat în aceeași noapte, iar a doua zi se vându în douăzeci de mii de exemplare.

În aceeași zi se afișă anunțul unei contribuții de război de șase milioane, hărăzită trebuințelor armatei franceze, căreia, după ce tocmai câștigase șase bătălii și cucerise douăzeci de provincii, îi lipseau doar încălțările, nădragii, vestoanele și chiverele.

Șuvoiul de bucurie și de plăcere care se revărsă în Lombardia odată cu venirea francezilor acestora atât de săraci fu atât de amețitor, încât doar preoții și câțiva nobili băgară de seamă cât de împovărătoare era contribuția aceea de șase milioane, urmată curând de multe altele. Soldații francezi râdeau și cântau cât era ziua de lungă; aveau mai puțin de douăzeci și cinci de ani, iar generalul lor cel mare, care avea douăzeci și șapte, era socotit cel mai în vârstă din armata lui. Veselia, tinerețea, nepăsarea aceas-ta răspundeau într-un mod glumeț predicilor furibunde ale clericilor care, de șase luni, anunțau, de la înălțimea amvonului, că francezii erau niște monștri, siliți, sub amenințarea cu moartea, să ardă totul și să taie capul tuturor. În acest scop, fiecare regiment mergea cu ghilotina în frunte.

La țară, îl vedeai pe soldatul francez în prag, ocupat să-l lege-ne pe țăncul stăpânei gospodăriei și, aproape în fiecare seară, câte un toboșar cântând la vioară improviza un bal. Cadrilurile fiind mult prea savante și complicate pentru ca soldații — care, de altfel, nu le știau deloc — să le poată arăta femeilor din partea

locului, ele erau cele care le arătau tinerilor francezi *Monferina*, *Săltăreata* și alte dansuri italienești.

Ofițerii fuseseră încartiruiți, pe cât posibil, la oamenii cu stare; aveau mare nevoie să se refacă. De exemplu, un locotenent pe nume Robert fu trimis să locuiască în palatul marchizei del Dongo. Singura avere a acestui ofițer, un tânăr chemat la rechiziție destul de ager la minte, o reprezenta o monedă de șase franci, pe care tocmai o primise la Piacenza. După trecerea peste podul din Lodi, luă de la un chipeș ofițer austriac, ucis de o ghiulea, o minunată pereche de pantaloni de nanchin nou-nouți, și niciodată un veșmânt nu a picat mai la țanc. Epoletii lui de ofițer erau din lână, iar postavul tunicii era cusut de căptușeala mânecilor, pentru ca bucățile să nu se desprindă. Dar un alt lucru era și mai trist: tălpile pantofilor lui fuseseră înjghebate din bucăți de chivără, adunate și ele de pe câmpul de luptă, dincolo de podul Lodi. Tălpile acestea erau legate pe sub pantofi cu sfori mult prea vizibile, în așa fel încât, atunci când majordomul casei se înfățișă în odaia locotenentului Robert, ca să-l invite să cineze cu doamna marchiză, acesta se simți în mare încurcătură. Împreună cu ordonanța lui, petrecură cele două ceasuri care îi despărteau de fatalul dineu cârpind un pic vestonul și vopsind în negru, cu cerneală, blestemele sfori ce-i încingeau botforii. În sfârșit, teribilul moment sosi. „În viața mea nu m-am simțit mai stânjenit, avea să-mi spună locotenentul Robert; doamnele acelea credeau că o să le sperii, iar eu tremuram mai tare decât ele. Mă uitam la pantofii mei și nu știam cum să pășesc mai grațios. Marchiza del Dongo, adăugă el, era pe atunci în toată strălucirea frumuseții ei; ai cunoscut-o, cu ochii ei atât de frumoși și de o blândețe îngerească și părul ei superb, blond-închis, care încadra atât de bine ovalul aceluși chip încântător. Aveam în camera mea o Irodiadă a lui Leonardo da Vinci, care părea portretul ei. Dumnezeu a vrut să fiu atât de tulburat de frumusețea aceasta miraculoasă, încât să uit cum eram îmbrăcat și, mai ales, încălțat. De doi ani eram înconjurat doar de urâtenie și de mizerie, în munții din ținutul Genovei. Am cutezat să-i adresez câteva cuvinte, în care-mi exprimam încântarea.

Dar nu-mi pierdusem într-atât cumpătul, încât să zăbovesc prea mult timp făcând risipă de complimente. Tot ticluindu-mi discursul, vedeam, într-o sufragerie în întregime din marmură, doisprezece lachei și valeți, într-o ținută ce mi se părea a fi, atunci, culmea magnificenței. Închipuiți-vă că pantofii acelor coțcari nu numai că erau fără nici un cusur, dar aveau și paftale de argint. Vedeam, cu coada ochiului, toate privirile acelea stupide ațintite asupra uniforme mele și, poate, și asupra încălțărilor mele, ceea ce îmi sfâșia inima. Aș fi putut, cu un singur cuvânt, să-i bag în sperieți pe toți; dar cum să-i pun la locul lor, fără să risc să le înspăimânt pe doamne? Căci marchiza, pentru a căpăta puțin curaj, cum mi-a spus de o sută de ori după aceea, trimisese să fie adusă de la mănăstirea unde se afla în pension pe vremea aceea Gina del Dongo, sora soțului ei, cea care urma să devină încântătoarea contesă Pietranera: în epoca ei de glorie, nimeni nu avea să o întreacă în ceea ce privește veselia și amabilitatea, după cum nimeni nu avea să o întreacă în ceea ce privește curajul și seninătatea sufletească, atunci când soarta avea să-i fie potrivnică.

Gina putea avea atunci treisprezece ani, dar părea de optsprezece; vioaie și francă, așa cum o știți, îi era atât de teamă să nu izbucnească în râs în prezența costumului meu, încât nu îndrăznea să mănânce. Marchiza, dimpotrivă, mă copleșea cu o politețe de circumstanță; citea foarte bine în ochii mei că începusem să-mi pierd răbdarea. Într-un cuvânt, arătam ca un nătărău, demn de tot dispreț, lucru ce pare imposibil pentru un francez. În cele din urmă, o idee pogorâtă din ceruri mă luminează: am început să povestesc acestor doamne viața de mizerie pe care o duceam și tot ceea ce suferiserăm noi vreme de doi ani în munții din ținutul Genovei, unde ne reținuseră doi generali hodorogi și imbecili. Acolo, le-am spus eu, ni se dăduseră asignații fără nici o valoare în regiunea aceea și trei uncii¹ de pâine pe zi. Nu am vorbit mai mult de două minute și buna marchiză avea deja lacrimi în ochi, iar Gina devenise serioasă.

¹ Veche unitate de măsură, echivalentă cu circa 28 de grame. (N.tr.)